№ 149 Հոկտեմբերի 12 Չորեքշաբթի **1883** Հոկտեմբերի 12 Չորեքշաբթի № 149

ՏԱՍՆԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Արևելեան լեզուների ուսումնասիրութիւնը: Դպրոցական մատենադարանների առիթով: Նամակ Շուշուց: Ներքին լուրեր:—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Արտաքին լուրեր:—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: —ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: Պ. Հայկունու կրիտիկան և «կայծեր»:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր ընթերցողները „Մշակի“ մէջ տըպված մի հեռագրից տեղեկացան արդէն, որ մինիստրութեան կարգադրութեամբ պիտի սկսվի արևելեան լեզուների դասատուութիւնը այն օֆիցերների համար, որոնք պատրաստվում են ծառայել Ռուսաստանի ասիական գինուորական նահանգներում:

Այդ կարգադրութեան առիթով „Արձագանք“ շաբաթաթերթը տպել է մի յօդուած, որի բովանդակութեան հետ մենք այստեղ կը ծանօթացնենք մեր ընթերցողներին:

Տէրութեան այս կարգադրութիւնը, ասում է շաբաթաթերթը, առաջ է եկել այն պահանջից, որ Ասիայի կողմերը պաշտօն կրող զինուորականները չը գիտեն տեղական լեզուները և ուրեմն չեն կարող ցանկացածին չափ օգտաւէտ գտնվել ոչ պետութեանը և ոչ իրանց վարած ժողովրդին: Չետպհետէ ընդարձակելով իր հարաւային և արևելեան սահմանները, Ռուսիան այսօր մօտ 10—12 միլիոն այնպիսի հպատակներ ունի, որոնց մայրենի բարբառը պատկանում է ասիական լեզուների այս կամ այն ճիւղին„:

Այնուհետև „Արձագանք“ սկսում է հաշւել Անդրկովկասում այն ազգութիւնների թիւը, որոնց մայրենի լեզուն այս կամ այն ասիական լեզուն է:

„Օրինակի համար, ադրբէջանի թուրքերէն բարբառը գործածական է մօտ $1^1/_2$ միլիոն ժողովրդի մէջ, վրացերէնը մօտ 1 միլիոնի մէջ և հայերէնն էլ մօտ 1 միլիոն ժողովրդի մէջ: Եթէ ենթադրենք, աւելացնում է թերթը, որ այդ երեք լեզուներով խօսող $3^1/_2$ միլիոն ժողովրդից պետական լեզուին ծանօթ է մօտ $^1/_2$ միլիոնը, այսինքն վեց կամ եօթ հոգուց մէկը, դարձեալ կը մնայ մօտ 3 միլիոն ժողովուրդ, որի հետ տէրութեան պաշտօնատարները պիտի խօսեն թարգմանների բերանով: Թիֆլիսի նման քաղաքումն անգամ դատարաններում ժողովրդի մեծամասնութիւնը թարգմանների բերանովն է յայտնում իր ասելիքը:

Իսկ թէ մեր թարգմանները ո՜ր աստիճանի անպատրաստ են իրանց պաշտօնի համար ամենքին քաջ յայտնի է:

Չը նայելով այն մեծամեծ ջանքերին, շարունակում է թերթը, որ ցոյց են տալիս հայերը և վրացիները պետական լեզուն ուսանելու, այնու ամենայնիւ այդքան դիւրին չէ ամբողջ ժողովրդներ գլխովին ընտելացնել պաշտօնական լեզուին: Դրա համար գոնէ ժամանակ է պէտք… Կը մնայ, ուրեմն, որ տէրութեան պաշտօնեաները իրանք ծանօթ լինեն տեղական լեզուներին և այս միջոցով ուսումնասիրեն իրանց վարած ժողովրդի հոգին և բնութիւնը: Այս նպատակով ռուսաց տէրութիւնը թէև մի ժամանակ արևելեան լեզուների դասատուութիւնը մտցրել է մինչև անգամ բարձրագոյն ուսումնարանների մէջ, բայց իր սպասած պտուղը չէ տալիս ասկաւին, գոնէ հայերէն և վրացերէն լեզուների վերաբերմամբ: Տասը տարի շարունակ հայոց լեզուն դասախօսվում էր Ղազանի համալսարանում, բայց և ոչ մի հայագէտ ռուս անձ դուրս չեկաւ, որ իր գիտութեամբ վարձատրած լինէր տէրութեան ջանքը: Ահա մօտ 40 տարի է (1844 թւից սկսած), որ հայոց լեզուն դասախօսվում է նմանապէս Ս. Պետերբուրգի համալսարանում, բայց և ոչ մի բնիկ ռուս ուսանող չէ պարապել այդ առարկայով: „Մօսկվայի Լազարեան ճեմարանում, ասում է գիտնական Ն. Ի. Վեսէլովսկին, ուսած են բուն ռուսներից շատերը, բայց նրանցից ոչ մէկին չենք ճանաչում, որ պարապած լինեն հայոց լեզուով և գրականութեամբ“: Նոյնը պիտի կրկնենք և վրաց լեզուի վերաբերութեամբ, որ նմանապէս դասախօսվում է Ս. Պետերբուրգի համալսարանում: Կայսերական գիտութիւնների ակադէմիան, եթէ չը հաշւենք օտարազգի Բրօսսէին, ոչ մի գիտնական ռուս անդամ չէ ունեցել, որ պարապած լինի հայերէնով կամ վրացերէնով, գոնէ լոկ ուսումնական նպատակով:

Ահա ինչպէս է վերջացնում իր յօդուածը „Արձագանք“ շաբաթաթերթը:

„Մեր լեզուներն ուսանելու ձգտումից զուրկ են եղել մանաւանդ Ռուսիոյ զինուորական բարձրագոյն ուսումնարանները (ակադէմիան և այլն), ուր և ոչ դասախօսվել են արևելեան լեզուները: Սակայն քանի որ արևելքում Ռուսիան նշանաւոր դեր է խաղում, հարկ է, որ նրա զօրականները և զօրապետները տեղեակ լինեն արևելեան լեզուներին: Ահա այս կարիքը լցուցանելու մաքով է, որ տէրութիւնը այժմ ցանկանում է սկսել սպայների համար այդ լեզուների դասախօսութիւնը: Արևելագէտ սպայքը մեծ դեր ունեն խաղալու թէ գինուորական և թէ քաղաքական ու վարչական ասպարիզում: Սպասելով տէրութեան այս օգտաւէտ ձեռնարկութեան մանրամասնութեանց հրատարակմանը, կը նկատենք միայն, որ եթէ արևելեան լեզուների դասատուութիւնը կանոնաւոր և հիմնաւոր կերպով չը սկսվի աւելի ստորին և միջնակարգ ուսումնարաններում, բնականապէս բարձրագոյն դասեր լսելու համար պատրաստված սպայք էլ չեն գտնվի: Ցանկալի էր, որ պետութիւնը աչքի առաջ ունենայ այն հանգամանքները, որոնք մինչև այսօր ապարդիւն են արել նրա ջանքերը համալսարանների ձեռքով արևելագէտներ առաջ բերելու մասին“:

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆՆԵՐԻ ԱՌԻԹՈՎ

Բագուի հայոց Մարդասիրական ընկերութեան երկսեռ դպրոցների մանկավարժական խորհուրդը, ՚ի նկատի առնելով այն, որ նոյն ընկերութեան հովանաւորութեան տակ գտնված մատենադարանը բովանդակում է իր մէջ այնպիսի գրեանք, որոնք թէ իրանց ներքին բովանդակութեամբ և թէ իրանց հիւսուածքով և լեզուով բոլորովին անմատչելի են երկսեռ դպրոցաց ուսանող աշակերտաց մտաւոր զարգացմանը, այն ինչ դպրոցի արդարացի պահանջը շատ անգամ մնում է անկատար, այսինքն աշակերտները միջոց չունեն ինքնուրոյն ընթերցանութեան միջոցաւ լրացնել այն ամենը, ինչ որ տալիս է դպրոցը,—կարևոր համարեց բանալ այս տարվանից դպրոցական մատենադարան: Նորաբաց մատենադարանի գոյութիւնը կարևոր է համարում խորհուրդը ոչ միայն

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Պ. ՀԱՅԿՈՒՆՈՒ ԿՐԻՏԻԿԱՆ ԵՒ «ԿԱՅԾԵՐԸ»

—«Որո՞նք են «կայծերի» գաղափարները, նրա տենդենցիան ինչումն է», հարցնում է պ. Հայկունին: Մենք սպասում էինք նրա պատասխանին, դարձեալ մի որոշ պատասխան չենք լսում:

Ինչպէս «կայծերի» տիպերի քննութեան մէջ, ինչպէս «կայծերի» գեղարուեստական արժանաւորութիւնների կամ նրա հոգեբանական կողմերի վրա խօսելով, պարոնը խոյս է տալիս որոշ միտք յայտնելուց, և բաւականանում է մի քանի ընդհանուր, և կրիտիկայի մէջ ոչինչ նշանակութիւն չունեցող, ֆրազներով միայն,—այնպէս էլ «կայծերի» տենդենցիայի և նրա մէջ բովանդակված գաղափարների մասին խօսելով, նա մի որոշ միտք չէ յայտնում: Նա միայն աշխատում է ցոյց տալ, թէ «կայծերի» հեղինակը սեփհական գաղափարներ չէ ունեցել, այլ իր բոլոր մաքերը առել է «Մշակ» լրագրից: Այդ կարծիքը հիմնում է նա հեղինակի մի այլ առիթով յայտնած խոստովանութեան վրա, թէ «ինքը «Մշակի» գաղափարների ամենամոլեռանդ քարոզողներից մէկն է»:

Եթէ ընդունենք «Մշակը» որպէս մի որոշ ուղղութեան արտայայտութիւն, այն ժամանակ շատ հասկանալի կը լինի Րաֆֆիի խոստովանութիւնը: «Մշակը» մի խմբի, մի յայտնի կուսակցութեան օրգան է: «Մշակը» մի հաւաքական ուժ է: Նրա մէջ որպէս խմբագիրը, այնպէս էլ ամեն մի գրող իր մեծ և փոքր մասն ունի: Րաֆֆին այդ գրողներից մէկն է: Նա չէ սովորում «Մշակից», այլ իր գաղափարները և իր մաքերը սովորեցնում է, կամ որպէս ինքն է ասում՝ «ք ա ր ո զ ու մ է» «Մշակի» միջոցով: «Մշակը» մաքերի մի հոսանք է, որի մէջ զանազան աղբիւրներից բղխած վտակները միախառնվում են և կազմում են մի մեծ գետ: «Մշակի» խմբագիր պ. Արծրունին միայն հսկում է, որ գետը չը փոխէ իր ընթացքը, և չը շեղվի իր ուղղութիւնից: Րաֆֆին այն վտակներից մէկն է, որ խառնվում է այդ գետին: Եւ որովհետև ամեն մի վտակ ինչ հողի կամ հանքային բաղադրութեան մօտից որ անցնում է, իր հետ բերում է նրանց համը, հոտը և գոյնը,—այդպէս էլ Րաֆֆին ունի իր առանձին գոյնը և յատկութիւնները:

Խօսելով «Մշակի» գաղափարների վրա, և բաւական չորօքորդելով պ. Արծրունու բանաստեղծական տաղանդը, պ. Հայկունին դարձեալ մի որոշ միտք չէ յայտնում, թէ ո՞րոնք են «Մշակի» գաղափարները, որ իբրև պատրաստի նիւթ առել է Րաֆֆին և մտցրել է «կայծերի» մէջ: Նա միայն ասում է թէ՝ «պ. Արծրունին հիւանդութեան տաղնապների մէջ գտնվող Գեօթէի նման անդադար բացականչում է. «լոյս, լոյս, ուրիշ ոչինչ, եթէ ոչ լոյս»:

Եթէ այդ է միայն «Մշակի» քարոզած գաղափարը,—դա շատ հնացած և բոլորովին մաշված միտք է և ոչ մի ժամանակակից վէպի նիւթ տալ չէ կարող: Ամենքը գիտեն, որ լոյսը լաւ բան է, և մինչև անգամ «կայծերի» պատանի Ֆարհադն էլ է խմանում այդ, և հիացած արեգակի ճառագայթներով, ասում է. «Ա՜խ, ինչ լաւ բան է լոյսը, որպէս բաց է անում նա մարդի աչքերը և զօրութիւն է տալիս նրա տեսութեանը: Չէ՞ որ մի և նոյնն է լինում և կեանքի մէջ,—մի ժողովրդի, մի ազգի և ամբողջ աշխարհի կեանքի մէջ: Երբ որ տիրում է մտաւոր խաւարը, մարդիկ չեն տեսնում իրանց ամենախոշոր թերութիւնները. նրանք չեն նշմարում այն ճանապարհի ուղղութիւնը կամ ծռնութիւնը, որով գնում են. նրանք չեն նկատում այն խոչնդոտները, որ ամեն անգամ նրանց ոտքին է դիպչում և ճակատի վրա վայր է գլորում,—նրանք ոչինչ չեն տեսնում, միայն խարխափում են մոլորութեան մէջ»… (եր. 238—239):

Այդ տողերը կարդալուց յետոյ, պ. Հայկունին դարձեալ «Մշակի» և Րաֆֆիի գաղափարների մէջ հակառակութիւն է գտնում: Նա ասում է, «Մշակը» անդադար բացականչում է՝ «լոյս, լոյս»: Իսկ «կայծերի հեղինակը բղաւում է. «խաւար, խաւար»: Պ. Արծրունին պնդում է, «դէպի առաջ, նորութիւն»: Իսկ Րաֆֆին քարոզում է. «դէպի յետ, հնութիւն, վայրենութիւն»:

Արդեօք ինչ փաստերի վրա է հիմնում պ. Հայկունին իր համեմատութիւնները, այդ մասին լըռում է, որովհետև «փաստեր առաջ բերելու ժամանակ չէ, ասում է նա, բայց եթէ այդ անհրաժեշտ է, դժուար էլ չէ, միայն սիրտ ու համբերութիւն պէտք է»:

Բայց քանի որ պ. Հայկունու «սիրտն ու համբերութիւնը» իր տեղը չէ, քանի որ նա փաստերից փախչում է, նրա դիտողութիւնները կրիտիկական ոչինչ արժէք ունենալ չեն կարող:

Չէ կարելի այսպիսի ընդհանուր խօսքերով բացատրել մի որ և իցէ վէպի գաղափարները, ասելով.—«կայծերի» արգոյ հեղինակը ընդունում է (գոնեա ինչպէս սեփհական խօսքերիցն է երևում) որ հայ ազգի նիւթական և բարոյական անկման պատճառը նրա ընտանեկան, դպրոցական և ընկերական կեանքի տգիտութիւնից է առաջ գալիս: Բայց այդ ընկած վիճակը վերականգնեցնելու համար պարոնը առաջարկում է դարձեալ տ գ ի տ ու թ ի ւ ն մինչև անգամ վ ա յ ր ե ն ու թ ի ւ ն»:

Պարոնը չէ հասկանում, եթէ վէպի մէջ նկարագրվում է մի որ և իցէ հիմնարկութեան անկարգութիւնը, նրա վնասակար ազդեցութիւնը, այդ չէ նշանակում, որ հեղինակը մերժում է այն հիմնարկութեան կարևորութիւնը, այլ ընդհակառակն, ցոյց տալով նրա թերութիւնները, հեղինակը ցանկանում է վերանորոգել և աւելի օգտաւէտ պայմանների մէջ դնել նրան: Օրինակ, «կայծերի» մէջ նկարագրված է տէր Թօդիկի դպրոցը իր բոլոր այլանդակութեամբ, իր բոլոր սարկացնող և բթամտացնող ազդեցութեամբ (եր. 53—83): Նկարագրելով այդ դպրոցը, կամ որպէս նրա աշակերտ Ֆարհադը կոչում է՝ այդ «դժոխքը»,—հեղինակը դրանով չէ կամենում ցոյց տալ, թէ ուսումը կամ «լոյսը» պէտք չէ, այլ այդ «դժոխքի» նկարագրութիւնից ինքն ըստ ինքեան ծագում է այն միտքը, թէ «լոյս» կամ ուսում ստանալու համար պէտք է ունենալ աւելի կանոնաւոր, աւելի նպատակայարմար դպրոցներ: Այնպէս էլ, նկարագրելով հայոց ընտանեկան և ընկերական կեանքը իրանց բոլոր պակասութիւններով, հեղինակը ցանկանում է, որ այդ պակասութիւնները լրացվին աւելի օգտաւէտ և կեանքի պահանջներին համապատասխան պայմաններով:

Իսկ թէ «կայծերի» հեղինակը «վ ա յ ր ե ն ու թ ի ւ ն» կամ «վ ա յ ր ա գ ու թ ի ւ ն» է քարո-

երկսեռ դպրոցներում ուսանող աշակերտաց և աշակերտուհեաց համար, այլ և նրանց, որոնք աւարտելով իրանց ուսման դասընթացը մտնում են հասարակական կեանքի հոսանքի մէջ։ Մեր ամենօրեայ փորձը և դիտողութիւնները մեզ ակնյայտ ցոյց են տալիս, որ մեր աշակերտները աւարտելով իրանց ուսման դասընթացը ծխական դպրոցներում, մտնում են գլխաւորապէս այն հասարակութեան մէջ, ուր գրագիտութիւնը հազուագիւտ բան է համարվում։ Պարապելով միշտ տնային գործերով, չունենալով միջոց, երբեմն և կարողութիւն պահպանել իրանց գիտցածները, նրանք վաղ կամ ուշ մոռանում են գրեթէ այն ամենը, ինչ որ ձեռք են բերել դպրոցում հազար ու մի դժուարութիւններով։ Կամաց-կամաց ստորանալով մտաւոր կողմից և հաւասարվելով անգրագէտ շրջանի զարգացման հետ, ստորանում են նաև բարոյական կողմից։ Վերին աստիճանի տխուր երևոյթ։ Կունենա՞ն նրանք արդեօք այն բարոյական ոյժը, որ կարողանան ընդդիմադրել խաւար ամբոխի ազդեցութեանը, եթէ մենք թողած կը լինենք նրանց իրանց կամքին այն հասակում, երբ նրանց ոյժերը դեռ կազմակերպվել չեն։ Մենք կարծում էինք, որ եթէ աշակերտները աւարտելով իրանց ուսման դասընթացքը չեն կարող բարերար ազդեցութիւն ունենալ իրանց շրջապատող հասարակութեան վրա, սակայն ժամանակով, երբ կը զարգանան բարոյապէս և մտաւորապէս, նրանք կարող են օգտակար անդամ լինել իրանց ընտանիքի և հասարակութեան համար։ Բայց, տարաբաղդաբար, մեր յոյսերը և երևակայութիւնները կործանվում են անգութ իրականութեան առաջ։ Այդ յոյսերով ապրում են մեզանից շատերը. բայց աւաղ, յոյսերը չեն արդարանում, ազնիւ ձգտումները առանց հետեանքի են մնում։ Էլ ինչ յոյսերով ենք գիշեր ցերեկ աշխատում, էլ ինչ նպատակով ենք հազարներ ծախսում. ո՞ր պատճառները կը ստիպեն մեզ աշխատելու մատաղ սերնդի համար. ինչը կը պահպանէ մեր հոգեկան զօրութիւնը դպրոցական ծանր աշխատանքի ժամանակ... Եթէ աշակերտը ընթերցանութեան միջոցաւ չի հարստացնի և լրացնի իր սովորածները դասերի ժամանակ, եթէ աշակերտը իր ուսումը աւարտելուց յետոյ ինքնակրթութեամբ չի զարգանայ՝ նա կամաց կամաց դէպի յետ կը քայլէ, դպրոցի աշխատանքը կը կորչի և այդպիսով դպրոցի և կեանքի մէջ եղած փոխադարձ յարաբերութիւնը կը խզվի։ Ահաւասիկ հէնց կեանքի և դպրոցի բարոյական կապը վերականգնելու համար մանկավարժական խորհուրդը կարևոր է համարում բանալ դպրոցական մատենադարան։ Այս մատենադարանը բաղկացած կը լինի երկու բաժնից—աշակերտական և ուսուցչական։ Առաջին բաժնի մէջ կը մտնեն այնպիսի ձեռնարկներ և դասագրքեր, որոնք գործ են ածվում աշակերտներին ուսուցանելու ժամանակ, նաև զանազան մանկական գրքեր՝ աշակերտացանը ընթերցանութեամբ պարապելու համար. երկրորդ բաժնի մէջ կը մտնեն մանկավարժական բովանդակութեամբ գրքեր, որոնցով ուսուցիչը օգտվում է իր դասատուութեան ժամանակ. այդ բաժնի մէջ կը մտնեն նոյնպէս մեր առաջնակարգ հայ և ռուս մատենագիրների աշխատասիրութիւնները և այլն։ Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ գրքերի այդ տեսակ բաշխումն բաժինների վրա անպայման չէ կարելի համարել. այդպէս օր. ուսուցիչը մինչև աշակերտի ձեռքը գիրք տալը ընթերցանութեան համար պիտի նախապէս ինքը ծանօթ լինի նրա բովանդակութեանը, չը խօսելով դեռ այն դասագրքերի և ձեռնարկների մասին, որոնք գործ են ածվում դասատուութեան ժամանակ և որոնց մանրամասնօրէն պիտի ծանօթ լինի ուսուցիչը. մի այլ կողմից, մեր առաջնակարգ ժամանակակից մատենագիրների մի քանի աշխատասիրութիւնները ամենազգոյշ ընտրողութեամբ կարող են ծառայել ո՛չ միայն ուսուցչի, այլ և աշակերտների համար, իբրև ընթերցանելու գիրք. ապա ուրեմն նրանց դասաւորութիւնը ուսուցչական բաժնի մատենադարանում երբէք չէ նշանակում, որ նրանցով չեն կարող օգտվել և աշակերտները։ Վերջապէս եթէ ո՛չ բոլորը, գոնեա ուսուցչական մատենադարանի գրքերի մեծ մասը ո՛չ միայն չեն կարող, այլ և պէտք է ծառայեն իբրև ընթերցանելու գիրք ինչպէս ծխական դպրոցի ուսումնաւարտ աշակերտների, նոյնպէս և բոլոր գրագէտ անձանց համար։ Մերժել նրանց օրինական պահանջը, նրանց—որոնք ինքնուրոյն ընթերցանութեան միջոցաւ կամենում են լրացնել իրանց ձեռք բերած հատ ու կտոր տեղեկութիւնները դպրոցում—կը նշանակէ նսեմացնել դպրոցի կրթողական նշանակութիւնը, կը նշանակէ դիտմամբ արգելք լինել գիտութիւնների ընդհանրանալուն ամբոխի մէջ։

Թէ մեր և թէ առ հասարակ բոլոր ծխական դպրոցների ամենամեծ անյարմարութիւնը այն է, որ դասագրքեր, գրքեր և ձեռնարկներ շատ դժուարութեամբ են ձեռք բերվում. դորանից վնասվում են գլխաւորապէս այն դպրոցները, որոնք գաւառական կամ նահանգական քաղաքներից հեռու են. այդ դպրոցներից շատերը մինչև անգամ մնում են և առանց ամենակարևոր ձեռնարկների և դպրոցական պիտոյքների։ Բայց, տարաբաղդաբար, պիտի խոստովանել, որ այդ տեսակ աչքից հեռացած և մտքից մոռացած ծխական դպրոցները գտնվում են շատ անգամ ինտելլիգենցիայի խնամատարութեան ներքոյ, որը անյայտ պատճառով, շատ դժուարութիւնների է հանդիպում այն կողմանէ, որ նա չէ կարողանում դպրոցի համար դասագիրք և պիտոյքներ բերել տալ, թէև, մեր կարծիքով, աւելի նա, քան թէ ուրիշը կարող է բաւականութիւն տալ այդ ամենաէական և անխուսափելի պահանջներին։ Այդ բոլոր դժուարութիւնների առաջը նախապէս առնելու համար կարելի է դպրոցների համար դասագրքեր և իրեղէններ բերել տալու նկատմամբ երեք եղանակ առաջարկել։ Կարելի է կազմել *գրքերի պահեստներ*, որտեղից հարկաւոր եղած ժամանակ կարողանանք բերել տալ դպրոցի համար ամեն տեսակ դասական պիտոյքներ և ձեռնարկներ. կամ մի և նոյն նպատակով կարելի է գրավաճառանոցների և դպրոցների մէջ անմիջական յարաբերութիւն կազմել. վերջապէս կարելի է ձեռք բերել գրքեր փողը կանխիկ ուղարկելով։ Այդ բոլոր միջոցներից և եղանակներից ամենայարմարագոյնը, մեր կարծիքով, կարելի է համարել *առաջինը*։ Հոգաբարձութիւնը, ընկերութիւնը կամ դպրոցի հիմնադիրը՝ իր գրքերի պահեստի համար ձեռք բերելով մեծ քանակութեամբ գրքեր, կունենայ իր ձեռքի տակ մշտական պաշար իր դպրոցների համար, ուստի և առանց դժուարութեան և առանց յետաձգելու կարող է բաւականութիւն տալ դըպրոցի պահանջներին։ Մնում է միայն մշտական և կանոնաւոր յարաբերութիւն կազմել հոգաբարձութեան և դպրոցների մէջ. բայց սա էլ մեծ մասով այնքան դժուարութիւններ չունի։ Ցիրաւի, կարող են այդ դժուարութիւնները յառաջ գալ *գրքերի ընտրութեան ժամանակ*, նա մանաւանդ եթէ հոգաբարձութեան և ընկերութեան անդամները ամբողջապէս կը լինին դպրոցական գործին բոլորովին անծանօթ մարդիկ։ Բայց այդ անյարմարութեան առաջը կարելի է առնել երկու ճանապարհով,—կամ նրանով, որ հոգաբարձութիւնը կամ ընկերութիւնը, նոյն իսկ պահեստը հիմնելու ժամանակ, կաշխատէ յայտնել թէ ինչպիսի ձեռնարկներ և առհասարակ դասական իրեղէններ են ընդունված մեր դպրոցներում, կամ թէ այդ բանը կարելի է յանձնել ուսումնական բաժնի հոգաբարձուաց և ուսուցչական խմբին, որոնք աւելի ձեռնհաս են կատարելու այդ խնդիրը, շնորհիւ նրան, որ նրա կազմութեան մէջ մտնում են այնպիսի անձինք, որոնք աւելի մօտ ծանօթ են դպրոցի պահանջներին։

Գրքերի պահեստները գլխաւորապէս կարելի է հիմնել և պիտի հիմնել դպրոցների մօտ, ըստ որում ամեն մի դպրոց, առանց բացառութեան, գրքերի մէջ կարևորութիւն է զգում, բայց որովհետև գրավաճառանոցներից իւրաքանչիւր դպրոցի համար գրքեր բերել տալը առանձին-առանձին կարող է ուսուցչի գործը դժուարացնել, ուստի կարևորութիւն է զգացվում, բացի դպրոցների մօտ բացվելիք գրքերի պահեստները, ունենալ նաև մէկ *կենտրոնական* պահեստ մի գաւառական քաղաքում, որտեղից գրքեր և ձեռնարկներ հեշտութեամբ կարելի լինի ուղարկել գիւղական դըպրոցները եթէ պահանջ կը յայտնվեն։ Ինչ վերաբերում է միւս երկու եղանակներին, որոնցով կարելի է լինում գրքեր և դասական պիտոյքներ մատակարարել դպրոցին, նոքա աւելի քիչ են համապատասխան իրանց նպատակին։ Շատ տեղ մեր հոգաբարձուները հեռացնելով ուսուցչաց մասնակցութիւնը այդ գործին, կամ ուսուցիչները իրանք խոյս տալով նրանից, բոլոր ծանրութիւնը կրում են իրանց վրա։ Բայց ով չը գիտէ, որ դպրոցի հոգաբարձուները, իբրև սեպհական գործի տէր մարդիկ, որոնք իրանց ազատ ժամանակի դէթ միայն մի աննշան մասն են նուիրում նորան, ամեն ժամանակ և շուտ չեն կարող բաւականութիւն տալ դպրոցի պահանջներին գրքերի և դասական պիտոյքների կողմանէ։ Այն ինչ ժամանակը չէ համբերում և դպրոցի պահանջը, իր ամենաեռանդուն ժամանակը, շատ անգամ մնում է անկատար։ Չեմ ասում դեռ այն թէ՝ որքան ժամանակ է խըլում դպրոցի թղթակցութիւնը գրավաճառանոցների հետ, գրքերի ստանալը և այլն։ Այդ տեսակ երկար յարաբերութիւնը սովորաբար ցոյց է տալիս այն, որ գրքերը կամ պիտոյքները ստացվում են արդէն շատ ուշ—տարուայ կէս մասը անցած, կամ այն ժամանակ, երբ նրանց մէջ էլ պահանջ չի զգացվում։ Բոլոր ասածներս նախընթացում վերաբերում է գլխաւորապէս սրան, թէ՝ ո՛ր եղանակով աւելի նպատակայարմար է մեզ դպրոցների համար բերել տալ այնպիսի գրեանք, որոնք գործ են ածվում աշակերտներին ուսուցանելու ժամանակ, նաև այնպիսի գրքեր, որոնցով պիտի օգտվեն աշակերտները դասերից ազատ ժամանակները և դպրոցը աւարտելուց յետոյ։ Աւելի մեծ դժուարութիւնների է հանդիպում ուսուցչական մատենադարանի կազմութիւնը,—և այդ էլ ունի շատ, աւելի կամ պակաս յարգելի, պատճառներ։ Շատ տեղ մեզանում ուսուցչական մատենադարանի կազմութեան և պահպանութեան վրա նայում են իբրև մի աւելորդ շռայլութեան վրա, առանց որի իբր թէ կարող է կառավարվել ամեն մի դպրոց, և դրան աւելացնում են թէ լաւ և բարեխիղճ ուսուցիչը, որ ճշմարիտ հետաքրքրված է իր գործով, կարող է իր մտաւոր պահանջներին լրումն տալու համար գրքեր բերել տալ իր սեպհական միջոցներով։ Մի քանիսներն էլ նայում են գործի վրա տնտեսական տեսակէտից, թէև չեն հերքում ուսուցչական մատենադարանի կազմութեան օգտաւէտութիւնը, բայց աչքի առաջ առնելով դպրոցի դրամական սուղ միջոցները,

---

գում,—մեզ շատ մութն է, թէ ինչ է ուզում պ. Հայկունին հասկացնել այդ խօսքերով. միթէ նա վայրենութիւն է համարում անձնապաշտպանութիւնը։ Միթէ նա վայրենութիւն է համարում վայրենի քրդի յափշտակութիւնից իր կայքը, իր ընտանիքը պահպանել։ Եթէ այդ վարենութիւն համարվէր, մենք պէտք է ամբողջ լուսաւորեալ Եւրոպան վայրենի համարէինք, որտեղ պետութիւնները իրանց երկրի հասոյթների ամենամեծ մասը ծախսում են զինուորների պահպանութեան համար, որպէս զի պահպանեն իրանց երկրի շահերը։

Գ. Հայկունին ուրիշ հակառակութիւններ ևս գտնում է «Կայծերի» հեղինակի և «Մշակի» մըտքերի մէջ։ «Մշակը» քարոզում է, որ սուրբ Աւետարանը աշխարհաբարի թարգմանելով, պէտք է տալ ժողովրդի ձեռքը, որ նա կարդայ և բարոյապէս զարգանայ։ Իսկ Րաֆֆին ասում է, որ սուրբ գրքերը վնասակար են, նրանց փոխարէն պէտք է տալ ժողովրդին Ղօրանը, որ նա կարդայ և *վայրենութիւն* սովորի։

Պէտք է կամ վերին աստիճանի տգէտ լինել, կամ վերին աստիճանի անամօթ լինել, այսպէս անխղճաբար աղաւաղելու համար «Կայծերի» արտայայտած մտքերը։ Րաֆֆին չէ ասում, թէ սուրբ գրքերը վնասակար են, այլ ասում, որ մեր տէր Թօդիկները այնքան տգէտ են, որ սուրբ գրքերի մտքերին այնպիսի սխալ բացատրութիւններ են տալիս, որ փոխանակ օգուտ բերելու, վնասում են։ Որի ընդհակառակն, մահմետական մոլլան համեմատաբար աւելի նպատակայարմար կերպով է բացատրում Ղօրանի իմաստները (եր. 255—257)։ Եւ այդ կարծիքը ոչ թէ Րաֆֆիի կարծիքն է, այլ օրսորդ Ափօի կարծիքն է։

Չը նայելով, որ պ. Հայկունին, որպէս տեսանք, մի կողմից աշխատում է ցոյց տալ «Մշակի» և «Կայծերի» գաղափարների մէջ հակառակութիւն, միւս կողմից, ինքն իրան հակասելով, յայտնում է այն միտքը, թէ «Կայծերի» հեղինակը «Մշակի» խմբագրից փող ստանալով, նրա թերթի գաղափարները ամբողջապէս մտցրել է իր գրքի մէջ։

«Ինչպէս կը կամենայիք, ասում է նա, որ ես իմ մեկենասից («Մշակի» խմբագրից) իւրաքանչիւր տողի համար մի որոշեալ գումար ստանայի, նրա բերանից իմ մասին ամեն օր մի մի դրուագ ու ներբող լսէի, և մի և նոյն ժամանակ նրա *գաղափարները* ամենամոլեռանդաբար չը քարոզէի»։

Ես յետոյ ցոյց կը տամ, թէ ինչ է նշանակում իւրաքանչիւր տողի համար մի որոշեալ գումար ստանալը, կամ ինչ է նշանակում «Մշակի» գաղափարները ամենամոլեռանդաբար քարոզելը։ Այժմ հարկաւոր եմ համարում մի քանի օրինակներով աւելի է պարզել այդ հարցը։

Ընդունենք, որ «Կայծերի» գաղափարները մի քանի կէտերում նման են «Մշակի» յայտնած մըտքերին։ Ի՞նչ է դրա պատճառը։—Արդեօք այն, որ «Կայծերի» հեղինակը սեպհական համոզմունք, սեպհական իդէալներ չէ ունեցել և կուրօրէն հետևել է «Մշակին», թէ մի այլ երևոյթի մէջ պէտք է որոնենք իսկական պատճառը։ Այդ հարցը պէտք է լուծէր պ. Հայկունին, բայց նա ամենայն անբարեխղճութեամբ աղաւաղում է։

Շատ հասկանալի է, որ ժամանակակից հարցերը քննվում, վճռվում են ժամանակակից մամուլի և գրականութեան այլ ճիւղերի մէջ։ Բանաստեղծը կատարեալ իրաւունք ունի բոլորից օգուտ քաղելու։ Բայց բանը նրանումն է, որ այս և այն հարցը լրագրի մէջ քննվում է առաջնորդող յօդուածի ձևով, ամսագրի մէջ քննվում է ամսագրական յօդուածի ձևով, բայց վէպի մէջ նա բոլորովին ուրիշ կերպարանք է ստանում։ Եւ դրա մէջն է վիպասանի առաւելութիւնը, որ նա լրագրի արտայայտած մերկ մտքից ստեղծում է կեանք, մարմին և հոգի է տալիս նրան, շօշափելի կերպով ներկայացնում է մեզ։ Ես օրինակներով կը բացատրեմ իմ ասածը։ Գիտենք թէ լըրագիրների մէջ քննվում է ապահարզանի հարցը։ Այդ հարցին ի նպաստ և աննպաստ զանազան դատողութիւններ ենք կարդում,—բայց բոլորը խօսքեր և դատողութիւններ են միայն։ Բանաստեղծը վեր է առնում այդ բոլորը, գրում է մի վէպ, և ներկայացնում է մեզ մի զոյգ ամուսիններ, որոնք անբաժան ամուսնութիւնով դժբախտ էին, բայց յետոյ բաժանվելով, և քաղաքական ամուսնութիւնով ապրելով իւրաքանչիւրը իր սիրածի հետ, աւելի բախտաւոր դարձան։ Ո՞ր անփորձ կրիտիկոսը, քննելով այդ վէպը, կասէ թէ նա իր աշխատութեան գաղափարը առել է այս և այն լրագրից։ Այս տեսակ դատողութիւններ կարող են անել միայն Հայկունիները, որոնք չը գիտեն, թէ ինչ է վէպը, կամ ում պէտք է վերաբերել նրա գաղափարները։

Մի այլ օրինակ ևս։ Մի ժամանակ Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկայի ամբողջ մամուլը զբաղված էր ստրուկների ազատութեան հարցով։ Այդ հարցի առիթով տպվում էին հազարաւոր բրօշիւրներ, այդ հարցի առիթով քահանան եկեղեցու բեմից կարդում էր քարոզներ, իսկ տնտեսագէտը գիտութեան ամբիոնից կարդում էր դասախօսութիւններ,—բոլորը կամ ի նպաստ ստրուկների, կամ աննպաստ։ Եկեղեցին, մամուլը, գիտութիւնը կատաղած կերպով վիճում էին միմեանց հետ և վիճաբանութեան առարկան ստրուկներն էին։ Մտքերի այդ կռուի ժամանակ յայտնվում է մի կին, Բիչեր Ստօու, և օգուտ քաղելով ժամանակի մտածութիւններից, գրում է մի վէպ ստրուկների կեանքից, «Թօմաս Աղբօր Տնակը»։ Այդ կնոջ համար ասում են, որ ստրուկների ազատիչը եղաւ ոչ այնքան Հիւսիսային ամերիկացիների զէնքը, որքան նրա վէպը։ Եթէ մի կրիտիկոս քննելու լինի նրա գեղեցիկ գիրքը, շատ ծիծաղելի կը դառնայ, եթէ ասէ, նրա բոլոր գաղափարները և տենդենցիան հազար անգամ յայտնված են եղել մամուլի մէջ։

Ռուսաստանում ծագում է ճորտերի ազատութեան հարցը։ Նոյն երևոյթն է նշմարվում ռուսաց թէ մամուլի և թէ գրականութեան միւս ճիւղերի մէջ, ինչ որ կատարվեցաւ Ամերիկայում։ Ինքը կառավարութիւնը զբաղված էր այդ հարցով։ Այդ միջոցներում Տուրգենևը, օգուտ քաղելով ընդհանուր մտածութիւններից, գրում է „Записки Охотника“ ռոմանը։ Բայց մինչև այսօր ոչ ոք չէ մեղադրել յարգելի վիպասանին գրականական գողութեան մէջ, թէ նա իր վէպի գաղափարը առել է այս կամ այն գրուածքից։ Եւ դրա մէջն է ժամանակակից վէպի բարձր նշանակութիւնը, որ նա ամփոփում է իր մէջ այն բոլորը, ինչ որ հազարաւորները և միլիոնաւորներն են մտածում։ Բանաստեղծը խլում է թէ թղթի վրա և թէ շրջապատող մթնոլորտի մէջ տարածված մտքերը, պարզում է, և իր սեպհական գոյնը տալով, վիպական կենդանի ձևով վերադարձնում է մեզ։

Նոյնը արել է և Րաֆֆին. նրա գիրքը ժամանակի արդիւնք է։ Եթէ նա ծնված լինէր քսան տարի առաջ, կամ աշխարհը գալու լինէր մեզանից քսան տարի յետոյ, ես հաւատացած եմ, որ «Կայծեր» չէր գրի, այլ կը գրէր մի ուրիշ վէպ, որը կը հետաքրքրէր իր ժամանակի ընթերցողներին։

(Կը շարունակվի)

բարւոք են համարում նախ և առաջ բերել տալ ձեռնարկներ և պիտոյքներ, առանց որոնց դասաւանդութիւնը դպրոցում անկարելի է լինում. իսկ ուսուցչական մատենադարանները ամենալաւ դէպքում օգտվում են ծախսերից աւելցած գումարով: Վերջապէս այն դժուարութիւնն են յառաջ բերում թէ՝ ուսուցչական մատենադարանի կազմութիւնը շատ ծախսեր է պահանջում. ուստի բոլոր ծխական դպրոցներում նոր բացվելիք ուսուցչական մատենադարանները անհամեմատ աւելի շատ ծախսեր կը պահանջեն: Չէ կարելի հերքել, ի հարկէ, որ այդ բոլոր կարծիքների մէջ թաքնված է մի ճշմարտութիւն և որ, յիրաւի, շատ տեղերում միաժամանակ ուսուցչական մատենադարաններ բանալը կարող է շատ ծախսեր պահանջել, բայց այդ դժուարութիւնից դուրս գալու բնական ճանապարհը այն է, որ գոնեա մի նահանգական կամ մի գաւառական քաղաքում կը բացուի մի մատենադարան, որտեղից կարող են օգտուել մեր ուսուցիչները մանկավարժական գրքերով և այդպիսով լրացնել իրանց ուսումը և զարգացումը: Ինչ վերաբերում է աշակերտական կամ մանկական մատենադարանին, ինչպէս ասացինք վերևում, նա կազմվում է ծխական դպրոցի մէջ իւրաքանչիւր աւանդելի առարկայի դասագրքերից ու ձեռնարկներից, նաև այնպիսի գրքերից, որոնցով աշակերտները լրացնում են այն ամենը, ինչ որ ձեռք են բերում դպրոցում դասերի ժամանակ: Դասագրքերի ընտրութիւնը պիտի պայմանաւորված լինեն աշակերտների քանակութեամբ, այն մեթօդներով, որոնցով ընթանում է այս կամ այն առարկայի դասատուութիւնը, դպրոցի միջոցներով և վերջապէս նրանով թէ՝ ունեն նոքա արդեօք գրական կամ մանկավարժական նշանակութիւն: Առաջին պայմանի առիթով կարելի է ասել, որ աւելի լաւ է, որ դուրս գրել տուած գրքերի թիւը եթէ ոչ աւել, գոնեա համապատասխան լինի աշակերտների քանակութեանը: Այն մեթօդները, որոնցով ընթանում է դասատուութիւնը ծխական դպրոցներում, քիչ թէ շատ աստիճանով որոշում են դասագրքերի ու ձեռնարկների ընտրութիւնը: Այսպէս օր. եթէ գրագիտութիւնը մի դպրոցում ընթանում է դիտողական-հնչական եղանակով, այն ժամանակ հարկաւոր է ունենալ Տէր-Ղևոնդեանցի դասագիրքը, եթէ ընդհակառակն ուսուցիչը գրագիտութիւնը տանում է անալիտիքական եղանակով—Աղայեանցի դասագիրքը, եթէ սինտետիքական եղանակով—մի ուրիշինը և այլն: Աւելի մեծ նշանակութիւն ունեն այստեղ նիւթական միջոցները. պիտի միշտ խնայողաբար գործ ածել իւրաքանչիւր բուբլին և իւրաքանչիւր կոպէկը. Թանկագին դասագրքեր և ձեռնարկներ իր բոլոր ներքին արժանաւորութեամբ չեն կարող մատչելի լինել ծխական դպրոցի աղքատ աշակերտներին: Բոլոր մինչև այժմ հրատարակած դասագրքերի միջից կամայ և ակամայ պիտի ընտրել արժանաւորները. իսկ հրատարակութեան արժանութիւնն էլ կախումն ունի նրա շատ կամ քիչ ընդհանրանալուց: Իւրաքանչիւր ծխական դպրոց իր բացման օրից, բացի գրքերի և դասական պիտոյքների մի յայտնի քանակութիւնից, պիտի անշուշտ ունենայ այլ և այլ գրացուցակներ՝ գրքերի ընտրութիւն անելու համար: Ցանկալի կը լինէր նմանապէս, որ մեր հայ գրավաճառանոցները մի աշխատութիւն յանձն առնէին տպագրել գրացուցակներ և իւրաքանչիւրից ուղարկել մի մի օրինակ այն գիւղերը և այն քաղաքները, ուր կան հայ դպրոցներ, որով մասամբ թեթևացրած կը լինէին դպրոցի գործերը և դորա հետ միասին այլ և այլ թղթակցութիւնների համար արած աւելորդ ծախսերը:

Ա. Գալստեանց

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

Հոկտեմբերի 3-ին

Շուշիից դէպի հիւսիս 7 վերստ հեռաւորութեան վրա գտնվում է Խանքենդի գիւղը, որ երկար ժամանակ եղած է զօրքերի բնակատեղը (штабъ-квартира): Նա տեղաւորված է մի հարթ դաշտավայրի վրա և ունի գեղեցիկ և գրաւիչ տեսք. Նրան շրջապատող անհագին լայնարձակ դաշտերը, մօտիկ սարերը և օդի ու ջրի յատկութիւնը այնքան գեղեցկացնում են նրան, ուր ամեն մէկը իր պարտականութիւնն է համարում տարէնը մի քանի օր անց կացնել այդտեղ: Խանքենդին մի մաքուր եւրօպական կամ ճիշտ ասած ռուսական գիւղ է, ուր չէք գտնի ոչ մի գետնափոր խրճիթ, որոնք յատուկ են մեր գիւղերին. համարեա բոլոր շինութիւնները փայտից են, շատ մաքուր և սպիտակ. փողոցները կանոնաւոր են, պլան գցած, որոնց երկու կողմերով տնկած են ծառեր. կայ և մի լաւ հասարակական բուլվար. առհասարակ այս գիւղը իր արտաքին տեսքով գերազանց է Շուշիից, ուր նեղ ու ծուռումուռ փողոցները յաւիտեան փտած, հոտած են լինում: Բայց չը նայած այս հանգամանքներին, Խանքենդիի բնակչութիւնը շատ քիչ է. տների մեծ մասը դատարկ է և համարեա ոչինչ գներով տրվում վարձով: Պատճառը հասկանալի կը լինի, եթէ աչքի առաջ ունենանք այն հանգամանքը, որ երբ զօրքեր շատ են լինում Խանքենդում, այն ժամանակն էլ նա կենդանանում է. Շուշիից թափվում են այնտեղ շատ մարդիկ առևտուր անելու համար, բայց հէնց որ զօրքերը գնում են, Խանքենդին նորից դատարկվում է: Այս հանգամանքը մենք յիշում ենք այն մտքով, որ ցոյց տանք թէ ինչ հետևանքների է հասցնում տեղական բնակչութեան մէջ սաստիկ զարգացած սէրը դէպի առևտրականութիւնը: Եւ իրաւ, հայը սիրում է հեշտ փող աշխատել, նախապատւում է սխալ առևտրական կանոններով լցնել իր անյագ գրպանը և այնքան զարգացած է այդ սէրը, որ նրա շնորհիւ աչքաթող են լինում միւս աւելի լաւ աղբիւրներ, որոնք թէպէտ և քիչ դժուարութիւններ են պահանջում, բայց տալիս են հաստատ, կանոնաւոր արդիւնք. որոնք չեն մնանկացնում, այլ տալիս են խաղաղ կեանք: Այսպիսի ուղղութեան հետևանքն է և Խանքենդի այժմեան ընկած դրութիւնը և ահա ինչպէս. Խանքենդի իր աշխարհագրական դրութեամբ և յարմարութիւններով կազմում է մի կենտրոն, ուր կարելի կը լինէր հաւաքել երկրի տնտեսական արդիւնաբերութեան պտուղները և այդտեղից վաճառահանել զանազան տեղեր. հաղորդակցութեան ճանապարհները, ինչպէս Ելիսաւէտապօլի, նոյնպէս և շրջակայ բազմաթիւ գիւղերի հետ անհամեմատաբար յարմար են, քան թէ Շուշիից. որովհետև նա ազատ է այն զառիվայր հոգեսպան ճանապարհից, որ ոլոր մոլոր պտոյտներ գործելով սարերի վրայով մտնում է Շուշի: Խանքենդիից մինչև Ելիսաւէտպօլ տանող ճանապարհը միանման հարթաձև է և խճուղի շինելու համար առանձին արգելքներ չեն ներկայանում: Այս ամենից յետոյ ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է թէ այսպիսի մի տեղը որքան յարմար է գիւղային տնտեսութեամբ պարապվելու համար, որքան նպաստաւոր է երկրի բնական հարստութիւնները արդիւնագործելու բարւոքման և ընդարձակելու համար, Բայց ցաւելով պիտի ասենք, որ մի այսպիսի գեղեցիկ տեղ բարձի թողի է արած և այսօր Խանքենդին չէ կարողանում իր սեփական համեստ պահանջները բաւականացնել իր սեփական արդիւնագործութեամբ, ցաւելով պիտի ասենք, որ նա այժմ համարեա դատարկ է և նրա բնակչութիւնը, որ կազմված է ռուս, հայ և մասամբ թուրք տարրերից, վարում է աղքատ կեանք, որ մեծ հակասութիւն է ներկայացնում նրա գեղեցիկ բնութեան և դիրքին: Եւ այս հանգամանքը ուղիղ հետևանք է այստեղի հայերի մէջ խիստ զարգացած առևտրական ոգու, որ իր սիստեմայով սպանում է գիւղատնտեսութիւնը: Գիւղերից հայերը շարունակ գալիս են քաղաք, սովորում են մի քանի վաճառականական տերմիններ, ֆօկուսներ և բաց են անում խանութներ. անքրտինք փող դիզելու ցանկութիւնը մոռացնել է տալիս երկրի հարստութիւնները և նրանք սովորում են միայն սրտաշարժ կերպով գանգատվել առևտրի անկման վրա: Բայց այդպիսի գանգատներ միշտ կը լսվեն, քանի որ հայը հեռու է պահում իրան երկրի բազմակողմանի, կանոնաւոր և խելացի կերպով մշակելուց, կուլտուրական պարապմունքներից: Այժմեան ժամանակը, երբ մեր Կովկասը մատչելի է դառել օտարների համար, երբ հաղորդակցութեան ճանապարհները օրըստօրէ լաւանում են, հայերը, ինչպէս այդ երկրի գլխաւոր վաճառականական տարրը, պիտի մտածեն իրանց ապագայի մասին, երբ տեղի կունենայ մի մեծ ճգնաժամ օտար երկրացի դրամական հսկաների հետ մրցելիս. Նրանք անպատճառ պիտի իրանց ուշադրութիւնը դարձնեն մայր—հողի վրա, և պիտի աշխատեն ոչ թէ սպանել երկրի տնտեսագիտութիւնը իրանց տնաքանդ սիստեմայով, այլ իրանց հարստութեան և բարօրութեան խնդիրը հաստատ հիմունքով ամրացնել այդ հողի վրա. այլապէս ուրիշ երկրացիները մուտք գործելով մեր երկիրը կը խլեն և ապրելու այս միջոցը և այն ժամանակ որ և իցէ կոնկուրենցիա նրանց հետ տղայամտութիւն միայն կը համարվի: Նոբէլների նման դրամական հսկաներ միշտ կարող են շնորհ բերել մեզ մօտ: Ուրեմն թող շուշեցի դրամատէրերը թօթափեն իրանց եսասիրութիւնը, առանձնութիւնը, ձեռք ձեռքի տան, և ընդհանուր ոյժերով աշխատեն ծաղկեցնել երկրի տնտեսութիւնը, որ անտարբերութեան շնորհիւ անմխիթարելի վիճակում է գտնվում: Թող աչքից չը գցեն Խանքենդիի պէս գեղեցիկ տնտեսական կենտրոնները և առհասարակ մասների միջով չը նայեն բնութեան հարստութիւնների վրա: Կը գայ ժամանակ, երբ զղջալ արդէն ուշ կլինի...

Այս քանի օրերը այցելելով Խանքենդին, ես դուրս բերի այնպիսի եզրակացութիւն, որ նա թշուառանալու մօտ է իր մոռացված դրութեամբ: Այնտեղ էլ կայ բարձր դասակարգ շուշեցի պատուաւոր անձինքներից, բայց և այնպէս բարոյական կրթութեան և կեանքի ապահով ու կանոնաւոր պայմաններ չը տեսայ: Սարսափելի է այն հանգամանքը, որ Խանքենդին անառակութեան, պոռնկութեան բոյն է դառնում: Ժողովրդի մտաւոր զարգացման մակերևոյթը հազիւ նկատելի է: Այսպիսի հանգամանքների մէջ ես շատ ուրախացայ տեսնելով այստեղ դպրոց, որ լաւ ապագայ է խոստանում, մանաւանդ որ ներքին կարգերն ու դրութիւնը բաւական նպաստաւոր են երևում կրթական գործի զարգանալու: Գովելի է երիտասարդ ուսուցչի եռանդը, որի շնորհիւ, չը նայած հազար ու մի արգելքների, ստեղծվել է մի այսպիսի՝ դէպի անբարոյականութիւնը հակված տեղում դպրոց և հետզհետէ առաջ է գնում: Առհասարակ ուրախալի կը լինէր եթէ Խանքենդին իր աշխարհագրական դիրքի և այլ յատկութիւնների համապատասխանող կեանք ունենար:

Գաւառացի

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Кавказъ» լրագիրը հաղորդում է, որ կիրակի, հոկտեմբերի 9-ին, Թիֆլիսի 2-դ գիմնազիայում կայացաւ տարեկան ակտ, որ սկսվեցաւ «Երկնային Թագաւորին» աղօթքով, որից յետոյ գիմնազիայի դիրեկտոր Ա. Ի. Լիլօվ կարդաց տարեկան հաշւից մի քաղուածք: Սա ևս, որպէս և առաջին գիմնազիայի դիրէկտորը, մատնացոյց էր անում գիմնազիա մտնել ցանկացող մանուկների մեծ թւի վրա, որոնք տեղ չը լինելու պատճառով չեն ընդունվել, և այդ հաշւի մէջ յիշված էր, որ 241 կանդիդատներից ներկայ տարում միայն 60 հոգի ընդունվեցան, իսկ մնացածները կրթութիւն ստանալու միջոցից զուրկ մնացին: Մի և նոյն ժամանակ գիմնազիայի դիրեկտորը ասում էր, որ անյետաձգելի պահանջ է Թիֆլիսի համար նոր միջնակարգ ուսումնարաններ հիմնել: Թէպէտ այստեղ, ասված էր հաշւի մէջ, շատ կան մասնաւոր ուսումնարաններ, բայց նրանք չեն հասնում իրանց նպատակին, գլխաւորապէս այն պատճառով, որ այդ ուսումնարանների տէրերը իրանց ձեռնարկութեան վրա նայում են վաճառականական տեսակէտից: Նոյն հաշւից երևում է, որ տարվայ ընթացքում գիմնազիայում ծնողների մի քանի խորհրդակցական ժողովներ են կայացել և որ այդ ժողովները սրանից յետոյ ևս պարբերաբար կը շարունակվեն: Չէ կարելի չը ցանկանալ, որ և մեր ուրիշ ուսումնարանները հետևէին 2-դ գիմնազիայի գեղեցիկ օրինակին և շուտ շուտ խորհրդակցէին ծնողների հետ իրանց զաւակների կրթութեան և ուսման վերաբերմամբ: Միայն այդ ճանապարհով կարելի է ուսումնարանի և հասարակութեան մէջ կատարեալ համերաշխութիւն մտցնել, որը շատ ցանկալի և օգտաւէտ է մատաղ սերնդի աւելի յաջող զարգացման համար:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—«Berliner Tageblatt» լրագիրը հաղորդում է, որ հիւսն Նիչկէ, որին կալանաւորեցին Բերլինի մէջ և Կասսէլ ուղարկեցին, որտեղ նա դատաբանի շնորհիւ մնաց բանտի մէջ աւելի ժամանակ քան թէ օրէնքը թոյլ է տալիս և յետոյ արդարացաւ, օրերումս հրաւիրվեցաւ Բերլինի առաջին դատարանի պրօկուրօրի մօտ, որը նրան վարձատրութիւն տուեց: Այդպիսով Գերմանիայի մէջ տեղի ունեցաւ դատաստանական սխալանքի համար վարձատրելու առաջին օրինակը:

—«Standard» լրագրին հեռագրում են, որ սերբիական արտաքին գործերի նոր մինիստրը Սերբիայի արտասահմանեան ներկայացուցիչներին մի շրջաբերական ուղարկեց, որով բացատրում է սկուպչինայի յանկարծակի փակելը: Այդ շրջաբերականի մէջ ասված է, թէ կառավարութիւնը համոզված էր, որ ազգային ժողովը չէր հաստատի երկաթուղիական դաշնագիրը:

—Գէօրգ ֆօն-Մայլատին սպանողների դատաստանական գործը վերջացած է: Սպօնգա և Պետօլի մարդասպանները դատապարտված են մըշտական կալանաւորման, իսկ Բերէց 15 տարով:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵՆԻՑ

ԽԱՐԿՕՎ, 10 Հոկտեմբերի: Հոկտեմբերի 18-ին կը բացվի լեռնային արդիւնաբերողների 8-դ ժողովը: Հարաւում ձմեռնալի հունձը անցեալ տարվանից լաւ է: Ձմեռնալի պահանջը ահագին է: Շաքարի քաշելը անցեալ տարվանից աւելի տոկոս է տալիս:

ՓԱՐԻԶ, 10 Հոկտեմբերի: Պաշտօնական տեղեկութիւնների համեմատ Ֆրանսիայի մէջ հունձը տուել է հարիւր յիսուն միլիօն հեկտօլիտր ցորեն:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 10 Հոկտեմբերի: Թագաւոր կայսրը բարեհաճեց ընդունել բուլղարական նախկին մինիստրներ Սօբօլեվին և Կաուլբարսին: Երէկ ուղևորվեցաւ իր տեղը Ստեպնոյ գեներալ-նահանգապետ Կոլպակօվսկի և տարաւ իր հետ Երմակի դրօշակը Սիբիրեան զօրքերի մօտ պահելու համար: Կրօնշտատի բանկի գործի քննութիւնը՝ քրէական գլխաւոր դատաստանական բաժնի մէջ վերջնականապէս նշանակված է նոյեմբերի 1-ին: Այս շաբաթ կը կայանայ պետական խորհրդի երկրորդ նիստը հատիկների ապրանքների պահեստներ կազմելու հարցը քննելու համար: Կոմս Պալէնի Ս. Պետերբուրգ վերադառնալուց յետոյ, որին օրերումս սպասում են, շուտով կը սկսվեն հրէական մասնաժողովի պարապմունքները: Մօսկվայի օրինակով վճռված է Ս. Պետերբուրգի մէջ բանալ գարեջուր պատրաստելու կուրսեր: Երէկ Սեննայա հրապարակի վրա կայացաւ կենտրոնական վաճառանոցի հիմնադրութիւնը, որ կը կառուցվի արտասահմանեան վաճառանոցների ձևով գրեթէ բացառապէս երկաթից, ապակուց, ասֆալտից, մարմարեայ սեղաններով և ամեն տեղ անցկացրած ջրով:

ՄՕՍԿՎԱ, 10 Հոկտեմբերի: Այսօր ուղևորվեցաւ այստեղից Երուսաղէմի պատրիարք Նիկօդիմ:

ԽԱՐԿՕՎ, 10 Հոկտեմբերի: Տօնավաճառի հատուցումները դանդաղ են կատարվում, բայց բողոքների մասին դեռ ոչինչ չէ լըսվում:

ՓԱՐԻԶ, 10 Հոկտեմբերի: Այստեղ հասաւ Մեծ Իշխան Վլադիմիր Ալէքսանդրովիչ և ուղևորվում է Բիարից իր Ամուսնու մօտ: Տօնկինից հաղորդում են, որ չինական զօրքերը, որոնք գրաւած ունէին Մօնկայ, վերադարձան Կանտօն:

ԼՕՆԴՕՆ, 10 Հոկտեմբերի: Հօնկօնգի մէջ երկիւղ են կրում ծովային աւազակների յարձակումից, որոնք թւով 1200 մարդ բանակ են դրել քաղաքից 20 մղոն հեռաւորութեամբ: Ֆրանսիական զօրքերին թէպէտ բաւական են համարում յարձակմանը ընդդիմադրելու համար, բայց համբերութեամբ սպասում են օգնական զօրքերի:

ՏՐԻԵՍՏ, 10 Հոկտեմբերի: Այսօր այստեղ թեթև երկրաշարժ կար:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՀԱԻԱՏԱՐՄԱՏԱՐ

Գ. Մ. ԼԷԲԷԴԻՆՍԿԻ

ցեղափոխուեց Սօլօլակսկայա փողոց, Սպանդարեանի տունը № 12, կալուածական բանկի դիմաց:

7—10 (2)

Մամուլի տակից դուրս եկաւ

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒԻ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Տ Ա Ր Ե Ր Ք Ը

երկրորդ մասը.

Աշխատասիրեց Ն. ՑԷՐ-ՂԵՒՈՆԴԵԱՆ:

գինն է 50 կ.:

վաճառվում է կենտրօնական գրավաճառանոցում:

Գումարով գնողները 20% զիջումն ունեն:

5—5.

ՎԻԷՆՆԱՅԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՏՈՒՆ ՄԱՆԻ

ԲԱԹՈՒՄ, ՏՈՒՆ ԹԱՅԻՐՕՎԻ

Մեծ քանակութեամբ ապրանքների պահեստ և վաճառատուն, ուր գտնվում են մեծ քանակութեամբ ամեն տեսակ կօշիկներ-տնամաններ, գուլպա-չուլքեր, հովանոցներ-զոնտիկներ, հագուստներ տղամարդի և կանանց, աղլուխներ-բաղդադիք կովկասի ճաշակով, շապիկներ, ժամացոյցեր, ոսկէ և արծաթէ: Ամեն տեսակ ափսակեղէններ (չուչեղէն), որպէս են ստաքաններ, վազեր և այլն: Նոյնպէս և դանակներ, պատառաքաղներ, գդալներ Ֆրաժի Ֆաբրիկից և հասարակ տեսակներից, կռճակներ, քաթանեղէն, դըլխարկներ և այլն և այլն ամեն ապրանքից գտնվում են մեծ քանակութեամբ շատ տեսակներով: Ծախվում են Ֆաբրիկի գնով և առանց աւելցուկի (безъ-запроса): Ընդունում է պատուէրներ օտար-քաղաքներից ամեն տեսակ ապրանքների:

Հասցէն БАТУМЪ, Мани, д. Таирова. ՄԱՆԻ

ՈՐ ԲԱՑՎԱԾ է Երևանեան հրապարակի վրա „կովկաս“ հիւրանոցի տակ վարշավայի և արտասահմանի **ԿՕՇԻԿՆԵՐԻ** և գալանտերէյնի ապրանքների խանութ: **ԱՐՏԵՄ Մ. ՋԱՓԱՐՕՎ**

3—3 (1)

Ե Ր Կ Ա Թ Է

Ա Ն Գ Լ Ի Ա Կ Ա Ն

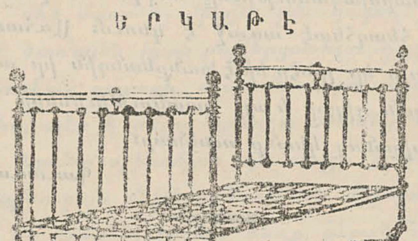

Մ Ա Հ Ճ Ա Կ Ա Լ Ն Ե Ր

Մի հոգու համար 8 րուբլուց, երկու հոգու համար 14 ր., մահիճներ ծովային խոտով լցված 6—9 ր. **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ ՄԷՋ:** Նոյն տեղը մեծ քանակութեամբ ԱՄԱՆՆԵՐ, դանակներ պատառաքաղներ և երկաթէ ԳՐԻՉՆԵՐ, կողպէքներ, թերիվ, տղամարդկերանց և կանանց ԹԱՄԲԵՐ, մատուցարաններ, ԿԼԷՕՆԿԱ, րէվօլվերներ, ՀՐԱՑԱՆԵՐ, ալբօմներ, կօնֆեկտներ, ԹԷՅ 1-ին հունձի և այլն 25% աւելի լաւ և էժան քան թէ ուրիշ տեղ:

97—100

ԳԼՕԲՈՒՍԻ ԳՐԻՉՆԵՐ

Որոնցով կարելի է գրել ամենակոպիտ թղթի վրա:

Միակ գործակատարութիւն **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹ**: Նոյն տեղը կան ամեն տեսակ ձեռագրերի համար մեծ քանակութեամբ **ԳՐԻՉՆԵՐ** ամեն ձևի 25% էժան քան թէ ուրիշ տեղ: կան նոյնպէս ԹԱՆԱՔներ, զմուռ, ՄԱՏԻՏՆԵՐ, թուղթ, տետրակներ, քարեգրիչներ, պենալ, ԳՐՉԱԿՈԹ, քսակներ, ծխախոտամաններ, ՄԿՐԱՏՆԵՐ, ածելիք, սրոցներ, խալիչաներ, ԲԱԶԿԱԹՈՌ-ՄԱՀՃԱԿԱԼ, վերարկու կախելու համար իրեր, ԳՕՏԻՆԵՐ, անոտներ, ՄԱՏՈՒՑԱՐԱՆՆԵՐ, բրիտանական մետալից իրեր, ԼԱՊՏԵՐՆԵՐ, գդալներ, ԲԱԺԱԿՆԵՐ, ջրամաններ, երես լուանալու ամաններ, Ֆիլտրա, կրանշվոցներ, այգու մկրատներ, շորի չչէօտկագլխի, երկաթէ թելերից, ձիու համար: Մակենտօշներ: Բժշկական թուղթ վատերկլօզետի համար և այլն և այլն:

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹ:

57—100

Վ Ա Ճ Ա Ռ Վ Ո Ւ Մ Ե Ն

Հետևեալ մէկ արարուածով կատակերգութիւնները.

Էլ չարէս ինչ կամ երկու սիրահար	35 կ.
Մօդա	40 »
Կռուապատճառը ես էի	55 »
Խէչոյի թողը	35 »
Սէր կամ մահ	35 »

Դիմել. ЭРИВАНЬ, Эмину Теръ-Григорянцу.

10—10

ՋՕՐՔԵՐԻՆ ՀԱԳՈՒՍՏՆԵՐ ՀԱՍՑՆՈՂ ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՑԸ, որ գտնվում է Նաւթլուխի մէջ, հրաւիրում է աշխատելու **ԴԵՐՁԱԿՆԵՐԻՆ** և **ԴԵՐՁԱԿՈՒՀԻՆԵՐԻՆ**, որոնք **ՁԵՌՔՈՎ** կարող են կարել համազգեստներ և զինուորական շինելներ, նոյնպէս և ոտքի **ԿԱՐԵՄԵՔԵՆԱՅԻ** վրա աշխատել **ԳԻՏԱՑՈՂ** դերձակներին և դերձակուհիներին:

4—10

Զ. Գրիգորեանցի—Կովկասեան գրավաճառանոցի հրատարակութեամբ

լոյս տեսաւ

Յ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻ յօրինած

„ԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ“

անունով աշխատասիրութեան առաջին մասըն.—ԱՐՁԱԿ:

Գինն է 1 ռ. 25 կ.

Գումարով առնողներին 1 ռ.

Գիրքը բաղկացած է 470 մեծադիր երեսից:

2—5

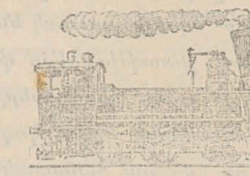

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂՒՈՒ ԳՆԱՑՔՆԵՐ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՆԵՐԻ ԳՆԱՑՔՆԵՐ ԲԱԹՈՒՄԻ ԵՒ ԲԱԳՈՒԻ ՄԷՋ

Կայարան	Գալիս է	Գնում է	Կայարան	Գալիս է	Գնում է
	ժամ. րոպէ.	ժամ. րոպէ.		ժամ. րոպէ.	ժամ. րոպէ.
Բաթում . .	—	8— „ առ.	Բագու . . .	—	10—23 առ.
Սամտրեդի .	12— 2	12—18	Գանձակ . .	12—20	12—48 գիշ.
Րիօն . . .	1— 9	1—22	Թիֆլիս . .	7—49	8—31 առ.
Սուրամ . .	6— 8	6—11 երեկ.	Գօրի . . .	10—56	11— „
Միխայլօվօ .	6—23	6—33	Միխայլօվօ .	12—26	12—46
Գօրի . . .	7—53	8— 2	Սուրամ . .	12—58	1— 1
Թիֆլիս . .	10—25	11—11	Րիօն . . .	5—54	6— 9 երեկ.
Գանձակ . .	6—20	6—39 առ.	Սամտրեդի .	7— „	7—20
Բագու. . .	8— 8 երեկ.	—	Բաթում . .	11—21 երեկ.	—

ԽԱՌՆ ԳՆԱՑՔՆԵՐ ԹԻՖԼԻՍԻ Ն ՍՈՒՐԱՄԻ ՄԷՋ

Կայարան	Գալիս է	Գնում է	Կայարան	Գալիս է	Գնում է
	ժամ. րոպէ	ժամ. րոպէ		ժամ. րոպէ	ժամ. րոպէ
Սուրամ. . .	—	1—38 գիշեր	Թիֆլիս . .	—	3—11
Միխայլօվօ .	1—50	2— 5	Գօրի. . . .	6—30 երեկ.	6—41
Գօրի. . . .	4— 6	4—30	Միխայլօվօ .	8—41	8—56
Թիֆլիս. . .	8—առաւ.	—	Սուրամ. . .	9— 8 երեկ.	—

ԽԱՌՆ ԳՆԱՑՔՆԵՐ ՍԱՄՏՐԵԴԻԻ Ն ՓՕԹԻԻ ՄԷՋ

Կայարան	Գալիս է	Գնում է	Կայարան	Գալիս է	Գնում է
	ժամ. րոպէ	ժամ. րոպէ		ժամ. րոպէ	ժամ. րոպէ
Փօթի. . . .	—	8—45 առ.	Սամտրեդի .	—	7—30 երեկ.
Սամտրեդի .	11—39 առ.	—	Փօթի. . . .	10—24 երեկ.	—

Վերականգնեցնող **ՄԱԿ-ՄԱՍՏԵՐ**, մազերը ամրացնող և նրանց **ԲՆԱԿԱՆ ԳՈՅՆԸ** վերադարձնող: գինը 2 ր. շիշը, **ՓՈՍՏԱՅՈՎ** ուղարկված 2 ր. 49 կոպ. **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ** խանութի մէջ

Մի և նոյն տեղը **ԽԻՆԱՅԻ ԻՒՂ**, մազերը ամրացնելու համար, 1 ր. ամանը և միձին գլխացաւի դէմ, **ՏՈՒԱԼԷՏ Ի ՍԱՊՈՆ** և հոտաւէտ ջրեր և այլն:

59—100

Մ. Ն. ՏԷՐ-ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆԻ ՊԱՀԵՍՏ

ՄԵԾ ՔԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ԵՒ ՄԱՆՐԱԾԱԽՍ

ԱՐՄԵԱՆՍԿԻ ԲԱԶԱՐ, ԿԱՏՕԼԻՉԵՍԿԱՅԱ ՓՈՂՈՑԻ ԱՆԿԻՒՆ, ՏՈՒՆ № 13

ՎԻԷՆՆԱՅԻ ԿԱՐԱՍԻՔ, զանազան աթոռներ 35 րուբլուց դիւժինը, բազկաթոռներ 6 ր., դիվաններ 12—25 ր., կաչելի, մանկական աթոռներ և այլն: ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԵՒ ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՄԱՀՃԱԿԱԼՆԵՐ, ճանապարհի մահճակալներ, պահարաններ, ծալվող սամօվարներ: Չեմօդաններ 2 ր. 75 կ.—26 ր., սակվոյաժ ձեռքի և ուսից կախելու, ճանապարհի սումկաներ, ՃԱՆԱՊԱՐՀԻ ԱՐԿՂԵՐ 5 ր. 50 կ.—30 ր.:

Սամօվարներ, խոհանոցի պղնձէ ամաններ, կօֆէյնիկ, թէյամաններ, ութոներ և պղալու գործիք, գերմանական էմալով ամաններ, ԵՐԵՍ ԼՈՒԱՆԱԼՈՒ ՄԱՐՄԱՐԻՕՆԻ ամաններ 40 ր., երես լուանալու պղնձէ և ժեստի ամաններ:

ՊԱՏԻ ՀԱՅԵԼԻՆԵՐ 9 ր., տուալէտի հայելիներ 2 ր. 40 կ.—13 ր., զանազան մետալների ճրագներ 1 ր.—15 ր., սեղանի դգալներ 4 ր. 50 կ. և թանգ, թէյի դգալներ Ֆրաժէի, մելխիօրի, ընհական և բրիտանական արծաթից աւելի էժան, քան թէ ուրիշ տեղ, դանակներ, պատառաքաղեր 2 ր.—26 ր.:

ՎԱՐՇԱՎԱՅԻ ԿՕՇԻԿՆԵՐ կանանց և մարդկերանց, հովանոցներ կանանց և մարդկերանց, ռուսական և անգլիական պողպատէ և երկաթէ դանակներ, յայտնի գործարաններից, 10,000 հատ անգլիական և գերմանական կողպէքներ 10 կ. և աւելի:

ՐԷՎՕԼՎԵՐՆԵՐ զանազան տեսակի 3 ր. 50 կ.—35 ր., պատրօններ րէվօլվէրների համար, հրացան 6 ր. և աւելի, զանազան վեշալկաներ, կշիռքներ: Անգլիական և ամերիկական կլեօնկա 50 կ.—2 ր. արշինը:

Մշտապէս ունեմ 10,000 Ֆ. ԹԷՅ Պօպօվ եղբայրների, կաֆէ ՄԻԽԵԼՍՕՆԻ, թէյի համար խմորեղէն էյնեմի, ՐԷՅՆԳԱՐԴԻ սիգարներ, հոտաւէտ ջուր (Օդըկօլօն) ծխվող փոշիք, պուդրա, գլիցերինի սապօն և այլն, աւելի էժան քան թէ ուրիշ տեղ:

ՄԵԾ ՔԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ գալանտերէյի զանազան ԱՊՐԱՆՔՆԵՐ, ծխախոտի արկղ, դրամարկղ, քսակներ, սանդրներ, շապիկներ, լայկի ձեռնոցներ կանանց, զինուորական զամշի ձեռնոցներ, գարուս, թելեր, բրօնզի և մարմարիօնի թանաքամաններ, մոխրամաններ, գրիչներ, մատիտներ, գրչակոթեր, սուրգուչ, փոստի թուղթ, ծրարներ և այլն:

ՄԵԾ ՔԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ խցաններ (պրօբկա) հանքային ջրերի, գարեջրի, գինու և դեղատան ապրանքների համար, նոյնպէս և ուրիշ առարկաներ:

Վերև յիշված բոլոր առարկաները ունեմ մեծ քանակութեամբ և ստանում եմ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ և ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ գործարաններից անմիջապէս:

Առևտրականներին զիջումն և առանձին պայմաններ:

Օտարաքաղաքացիք կարող են դիմել. Тифлисъ. **М. Н. ТЕРЪ-НИКОГОСОВУ.**

58—100

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 11 Октября 1883 года. Типографія Канцеляріи Главнонач. Гражд. час., Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.